

ВОЛИНСЬКА ТРАГЕДІЯ В УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКИХ ВІДНОСИНАХ: ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ, ПОЛІТИЧНІ ДИСКУРСИ ТА ВИКЛИКИ ПАРТНЕРСТВУ

THE VOLHYNIA TRAGEDY IN UKRAINIAN-POLISH RELATIONS: HISTORICAL MEMORY, POLITICAL DISCOURSE, AND CHALLENGES TO THE PARTNERSHIP

Присяжнюк Ю.І.

*доктор економічних наук, професор,
професор кафедри міжнародних відносин і дипломатичної служби
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Тимошенко К.В.

*бакалавр
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Розглянуто українсько-польські відносини, зокрема тему Волинської трагедії, що залишається делікатною та складною, оскільки виходить за межі суто політичного дискурсу. Сьогодні історичні події 1943-1944 років перетворюються на активний елемент дипломатичної комунікації та в деяких випадках стають інструментом тиску. Попри значну кількість наукових праць, динамічна зміна геополітичної ситуації, зокрема повномасштабна агресія Росії проти України, вимагає переосмислення того, як історична пам'ять впливає на стратегічне партнерство Києва та Варшави. Проаналізовано Волинську трагедію як чинник українсько-польських відносин кризь призму конфліктів історичної пам'яті, сучасних політичних дискурсів та актуальних викликів безпеці обох держав. Виявлено передумови конфлікту з 1921 року, та проаналізовано візії провідних українських і польських істориків. Розглянуто офіційні документи та заяви політичного керівництва обох країн та висвітлено процес інструменталізації пам'яті, оцінено стан ексгумаційних робіт як шлях до деполітизації діалогу. Ключовим аспектом дослідження є виявлення фундаментальних тенденцій у термінологічних розбіжностях та оцінка їхнього деструктивного впливу на суспільні настрої. Результати дослідження демонструють, що Волинська трагедія сьогодні функціонує не лише як внутрішній чинник національної ідентичності, а й як об'єкт масштабних інформаційно-психологічних операцій Російської Федерації, спрямованих на роз'єднання союзників. Водночас поступ у відновленні спільних ексгумаційних робіт засвідчує можливість часткової деполітизації меморіальної проблематики. Наголошено, що для збереження стабільності в регіоні та протидії гібридним загрозам обидві сторони мають орієнтуватися на фаховий діалог істориків, що дозволить вивести історичні суперечки за межі стратегічного партнерства, забезпечивши сталість відносин між державами.

Ключові слова: Волинська трагедія, українсько-польські відносини, російська пропаганда, гібридна війна, історична пам'ять.

This article examines Ukrainian-Polish relations, particularly the topic of the Volhynia tragedy, which remains a sensitive and complex issue because it extends beyond the realm of purely political discourse. Today, the historical events of 1943–1944 have become an active element of diplomatic communication and, in some cases, a tool for exerting pressure. Despite the significant amount of academic research, the rapidly changing geopolitical situation—particularly Russia's full-scale aggression against Ukraine—calls for a reconsideration of how historical memory influences the strategic partnership between Kyiv and Warsaw. This article analyzes the Volhynia tragedy as a defining factor in Ukrainian-Polish relations through the lens of conflicts over historical memory, contemporary political discourses, and current security challenges facing both states. The study identifies the roots of the conflict dating back to 1921 and analyzes the perspectives of leading Ukrainian and Polish historians. It examines official documents and statements by the political leadership of both countries, highlights the process of the instrumentalization of memory, and assesses the status of exhumation efforts as a means of depoliticizing the dialogue. A key aspect of the study is the identification of fundamental trends in terminological discrepancies and an assessment of their destructive impact on public sentiment. The study's findings demonstrate that the Volhynia tragedy today functions not only as an internal factor of national identity but also as the target of large-scale information and psychological operations by the Russian Federation aimed at dividing allies. At the same time, progress in resuming joint exhumation efforts demonstrates the possibility of partially depoliticizing memorial issues. The conclusions emphasize that to maintain stability in the region and counter hybrid threats, both sides should rely on professional dialogue among historians, which will allow historical disputes to be kept outside the scope of the strategic partnership, ensuring the sustainability of relations between the states.

Key words: The Volhynia Tragedy, Ukrainian-Polish relations, Russian propaganda, hybrid war, historical memory.

Постановка проблеми. У сучасному геополітичному просторі історична пам'ять стає не лише предметом наукових дискусій, а й потужним фактором формування міждержавних відносин. Для українсько-польського стратегічного партнерства тема Волинської трагедії 1943–1944 рр. залишається однією з найчутливіших точок дотику. В умовах повномасштабної російської агресії

проти України інтерпретації минулого все частіше виходять за межі академічного середовища, трансформуючись в інструменти дипломатичного тиску та політичних маніпуляцій. Це зумовлює необхідність аналізу того, як меморіальні розбіжності впливають на динаміку двостороннього діалогу та безпекову архітектуру регіону, а також як ці суперечності використовуються зовнішніми силами для руйнування союзу Києва та Варшави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання Волинської трагедії перебуває в центрі уваги провідних істориків та науковців обох країн. Передумови конфлікту, дискримінаційну політику польської адміністрації та радикалізацію українського підпілля ґрунтовно досліджують В. В'ятрович, Б. Гудь, Р. Скакун, а також Л. Адамський, В. Менджецький та ін. Особливу увагу ідеологічному підґрунтю дій ОУН, юридичній кваліфікації та термінологічним суперечкам подій приділяють І. Мотика, П. Гай-Нижник та ін., чії праці є ключовими для польської історіографії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри ґрунтовний аналіз історичного підґрунтя та хронології Волинської трагедії, недостатньо вивченим залишається фактор трансформації двосторонніх відносин в умовах повномасштабної російської агресії проти України. Зокрема, особливі уваги потребує дослідження ролі інформаційно-психологічних операцій Російської Федерації, що впливають на інструменталізацію питання Волинської трагедії. Крім того, нагальною є потреба аналізу шляхів деполітизації історичного діалогу в межах безпекового контексту.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Дослідити трансформацію Волинської трагедії як чинника сучасних українсько-польських відносин, а також визначити її місце і роль у двосторонніх політичних дискурсах, зокрема в контексті гібридної війни та інформаційних протистоянь, і сформулювати бачення шляхів деполітизації меморіальних питань задля збереження стратегічного партнерства України та Польщі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Двосторонні відносини складно розглядати поза контекстом історичного минулого, яке безпосередньо впливає на сучасну політику держав. Прикладом цього є українсько-польські відносини, де чітко простежується ключова роль історичної пам'яті, багатовимірною проблемою якої залишається питання Волинської трагедії 1943–1944 рр. Сьогодні політичні дискурси обох держав є джерелом напруження, що позначається на динаміці партнерства між Києвом і Варшавою, а відмінні інтерпретації минулого часто стають інструментом маніпуляцій, створюючи суттєві виклики для діалогу в умовах спільних безпекових загроз.

Конфлікт 1943–1944 рр. потребує глибокого аналізу подій, що йому передували, адже він не

виник раптово. За оцінками частини дослідників з обох сторін, Волинська трагедія стала наслідком соціально-політичної напруги та міжетнічних суперечностей, витоки яких сягають щонайменше 1921 року. Саме тоді, за умовами Ризького мирного договору між РСФРР і УРСР, з одного боку, та Польщею – з іншого, Західна Волинь і Східна Галичина залишилися у складі Польщі. Як зазначає історик Крістоф Мік, договір поклав край радянсько-польській війні, але залишив території, на яких більшість населення становили українці. Ці події заклали підґрунтя для десятиліть напруження, яке зрештою вилилося в масове насильство [1].

На цих територіях польська адміністрація проводила послідовну політику асиміляції. Український історик Володимир В'ятрович підкреслює, що польська влада намагалася нівелювати національну ідентичність українців, зокрема шляхом скорочення кількості українських шкіл, запровадження квот для українських студентів, обмеження викладання рідною мовою та офіційної заборони назви «Західна Україна». Українські школи були перетворені на двомовні, у яких переважала польська мова, а українські кафедри у Львівському університеті були закриті. Польський дослідник Лукаш Адамський не заперечує цих фактів і характеризує таку політику як дискримінаційну [2].

Водночас напруга мала не лише політичний, а й глибокий соціальний вимір. Як зазначає польський історик Владзімеж Менджецький, волинське православне селянство сприймало відновлену польську державність як повернення «панського» порядку, тож конфлікт мав радше етно-соціальний, аніж суто національний характер [3] – це була передусім боротьба за землю між польськими панами й українськими селянами. Упродовж другої половини 1920-х років зберігався відносний спокій, однак економічна криза 1929 року та зростання соціально-економічної нерівності між державними службовцями й українським селянством різко загострили ситуацію. Наростаюче невдоволення створювало сприятливий ґрунт для радикалізації – одним із її наслідків стало формування політичного підпілля: спершу Української військової організації, а згодом Організації українських націоналістів, заснованої у 1929 році.

У 1930 р. польська адміністрація провела пацифікацію – масштабну каральну акцію у відповідь на хвилю саботажів, організованих ОУН проти польських державних установ і майна. За наказом Юзефа Пілсудського у вересні–листопаді 1930 р. до українських сіл Галичини вводилися поліцейські та військові підрозділи, які під приводом пошуку зброї та членів ОУН проводили обшуки, руйнували хати, нищили майно, читальні, бібліотеки та кооперативи. Загалом акція охопила близько 450 населених пунктів. Як зазначає дослідник Роман

Скакун, насильство набувало відверто катівського характеру, що сприяло поглибленню взаємної недовіри між двома народами [4, с. 50-52].

Зовнішній чинник остаточно перетворив накопичену напругу на відкрите насильство. Радянська окупація 1939–1941 рр. супроводжувалася репресіями, депортаціями та знищенням польських державних структур, а радянська пропаганда сприяла формуванню антипольських настроїв серед частини українського населення. Радянська пропаганда систематично актуалізувала історичні антипольські наративи, що поглиблювало міжетнічну напругу на окупованих територіях.

У цьому загальному контексті розгорталася й ідеологічна радикалізація ОУН, важливим чинником якої стала нацистська окупація Волині, що розпочалася у 1941 р. Польський історик Гжегож Мотика вказує, що ще до Другої світової війни в бандерівському середовищі сформувалася «воєнна доктрина», автором якої був Михайло Колодзінський – офіцер та ідеолог Організації українських націоналістів. Колодзінський вважав, що для мобілізації українського суспільства необхідне масштабне збройне повстання, яке, зокрема, мало супроводжуватися жорстокістю щодо національних меншин. На думку Мотики, саме ця доктрина стала ідеологічним підґрунтям подій 1943 р. Володимир В'ятрович, однак, ставить під сумнів цю інтерпретацію, зазначаючи, що відповідний документ 1938 р. не був опублікований, існував в одному примірнику та, ймовірно, є лише чернеткою [2].

Таким чином, події 1943–1944 рр. були зумовлені комплексом факторів, включно з політикою держав, окупаційними режимами та радикалізацією підпільних рухів. У сучасній історіографії вони розглядаються як результат взаємодії кількох конфліктних процесів, а не дії одного чинника. Саме це поклало початок тривалій дискусії щодо кваліфікації цих подій та питання відповідальності.

Початковий етап міждержавного діалогу 1990-х років характеризувався спробою вивести історичні суперечки зі сфери публічної політики – на рівень фахівців і двосторонніх заяв. Символом цього стала формула «Вибачаємо та просимо вибачення», з якою виступали українські та польські політики у 1990-х та на початку 2000-х років. Кульмінацією цього курсу стало підписання у 2003 році Леонідом Кучмою та Олександром Квасневським Спільної заяви «Про примирення в 60-ту річницю трагічних подій на Волині», яка закріпила офіційне визнання подій спільною трагедією обох народів [5].

Прагнення до порозуміння відчутно посилювалося після початку відкритої російської агресії проти України. 17 грудня 2014 року Президент України Петро Порошенко виступив перед обома палатами польського парламенту, вживши ту

саму формулу «Вибачаємо і просимо вибачення». Однак із середини 2010-х років вектор офіційного дискурсу різко змінився. У липні 2016 року спочатку Сенат, а згодом і Сейм Республіки Польща ухвалили резолюцію, яка офіційно кваліфікувала події на Волині як геноцид польського народу, вчинений українськими націоналістами. Це спричинило дзеркальну реакцію в Україні, де почали наполягати на симетричності злочинів і трагедії українців, які постраждали від дій польського підпілля [6].

Відмінності в інтерпретаціях подій на Волині простежуються вже на рівні термінологічного визначення. Українська сторона визначає події 1943–1944 рр. як «трагедію», наголошуючи на взаємному характері насильства і водночас вважає їх кваліфікацію як геноциду юридично некоректною, оскільки це поняття передбачає наявність цілеспрямованої державної політики знищення етносу. Натомість польська сторона дотримується протилежної позиції. Зокрема, польський історик Гжегож Мотика кваліфікує дії українців як «геноцидну етнічну чистку», наголошуючи не на кількості жертв, а на мотивах виконавців – знищенні поляків саме як національної групи. Таким чином, термінологічна дискусія постає відображенням різних державних стратегій пам'яті, що безпосередньо впливає на двосторонній діалог [7].

Термінологічні розбіжності, у свою чергу, відображають ширші тенденції до політизації волинської проблематики. У сучасному українсько-польському діалозі вона займає центральне місце та витісняє інші питання. Для України в умовах повномасштабного вторгнення це становить додатковий виклик, оскільки історичне питання дедалі частіше інтегрується у безпековий та інтеграційний порядок денний. Показово, що вже влітку 2024 року міністр оборони Польщі Владислав Косіняк-Камиш заявив, що без вирішення «волинського питання» не буде вступу України до Європейського Союзу – що унаочнює, як волинська тематика перетворюється на структурний елемент переговорного процесу між двома державами, а не лише на предмет меморіальних суперечок. [8]

Посилення тенденції до інструменталізації минулого чітко простежується у поточному політичному дискурсі Польщі, де меморіальна тематика дедалі частіше артикулюється в контексті євроатлантичної інтеграції України. Показовим прикладом стала законодавча ініціатива грудня 2024 р., коли депутати польського Сейму від партії «Право і справедливість» внесли законопроект про прирівняння пропаганди ОУН(б) та УПА до пропаганди нацизму й комунізму. Як зазначив колишній голова Українського інституту національної пам'яті Володимир В'ятрович, така ініціатива фактично означає спробу засудити ідеологію

боротьби за незалежність України на законодавчому рівні. [9]

Така ініціатива засвідчила, що історичні розбіжності між двома державами поступово переміщуються з площини академічних дискусій у правову та кримінальну. Таким чином, історична пам'ять дедалі виразніше набуває ознак інструменту внутрішньополітичної мобілізації та міждержавної комунікації, що створює додаткові структурні перешкоди для нормалізації двосторонніх відносин.

Окремим практичним виміром двосторонніх відносин залишається питання ексгумацій польських жертв Волинської трагедії. У різні періоди воно також набувало ширшого політичного звучання в польському державному дискурсі, інколи пов'язуючись із риторикою щодо європейської інтеграції України. Однак з 2025 року спостерігається певний поступ у відновленні спільних пошуково-ексгумаційних робіт, що може розглядатися як спроба розмежування гуманітарного та політичного вимірів двосторонніх відносин і потенційний крок до часткової деполітизації меморіальної проблематики.

Попри окреслені тенденції, незавершеність історичного діалогу створює умови для впливу третіх сторін. У сучасній архітектурі безпеки Волинська трагедія використовується Російською Федерацією як чинник стратегічного роз'єднання сильного союзу Польщі та України. Зовнішні впливи спрямовані на інструменталізацію цих розбіжностей, що в умовах повномасштабної агресії становить ризики для двосторонніх відносин та регіональної стабільності.

Слід зазначити, що обидві держави демонструють усвідомлення спільної загрози. Під час спільної заяви у вересні 2024 року міністри закордонних справ України та Польщі наголосили, що єдність перед обличчям російської агресії є абсолютним пріоритетом. Зокрема, було підкреслено, що спільна протидія імперським амбіціям Москви є основою стратегічного партнерства, а вирішення історичних питань має відбуватися у дусі взаємо-

поваги та християнської пам'яті, що позбавить ворога інструментів для роз'єднання народів [10].

Конкретним проявом цієї загрози стали зафіксовані інформаційно-психологічні операції. Показово, що президент Польщі Анджей Дуда прямо вказав: закликати використовувати волинську тему як важіль тиску на Україну «йдуть у річищі політики Путіна» – що свідчить про усвідомлення польською стороною маніпулятивного потенціалу цієї теми. Таким чином, волинська проблематика одночасно використовується для нагнітання антиукраїнських настроїв у Польщі та для легітимізації російської агресії, що перетворює її на інструмент гібридного впливу [11].

Таким чином, Волинська трагедія функціонує не лише як предмет двостороннього історичного діалогу, а й як інструмент зовнішнього впливу, що суттєво ускладнює досягнення спільних двосторонніх рішень.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Питання історичної пам'яті про Волинські події 1943–1944 рр. залишається складним і динамічним чинником, що визначає вектор українсько-польських відносин. Інтерпретації минулого виходять за межі історичного діалогу, перетворюючись на елемент політичної комунікації та інструмент дипломатичного тиску. В умовах повномасштабної російсько-української війни суперечності на офіційному рівні відображаються в політичних настроях суспільства та створюють підґрунтя для маніпуляцій з боку третіх сторін.

Наразі простежується тенденція до підвищення стійкості через практичні кроки в гуманітарній сфері, зокрема у відновленні ексгумаційних робіт. У цьому контексті перспективи подальших розвідок полягають у дослідженні механізмів деполітизації меморіальної проблематики в умовах гібридної війни. Вкрай важливим є аналіз шляхів формування спільної політики двох держав, що має бути спрямована на збереження стратегічного партнерства та його захист від зовнішніх впливів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Весоловскі Т. «Катастрофа для українців». 100 років тому Ризький мирний договір закріпив зміни на мапі, що відчужаються досі – зокрема в Україні. *Радіо Свобода*. 2021. 19 березня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/treaty-of-riga-1921-disaster-poland-ukraine-belarus-lithuania/31157398.html>.
2. Котенський А. Волинська трагедія. Що насправді сталося між поляками та українцями. *Львівський портал*. 2024. 15 жовтня. URL: <https://portal.lviv.ua/news/2024/10/15/volynska-trahediia-shcho-naspravdi-stalosiamizh-poliakamy-ta-ukraintsiamy>.
3. Терещук Г. Волинська трагедія: передумови і мотиви формувалася десятиліттями. *Радіо Свобода*. 2021. 11 липня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volynska-trahediya-polyaky-ukrayintsi-dyversanty-bandy/31352114.html>.
4. Скакун Р. Л. «Пацифікація»: польські репресії 1930 року в Галичині. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2012. 172 с. URL: https://www.researchgate.net/publication/302552034_PACIFIKACIA_POLSKI_REPRESII_1930_ROKU_V_GALICINI.
5. Про схвалення українсько-польської парламентської заяви у зв'язку з 60-ю річницею волинської трагедії: Постанова Верховної Ради України від 10 лип. 2003 р. № 1085-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1085-15/sp:dark#Text>.

6. Хоменко С. «Геноцид» на Волині: питання і відповіді. *BBC News Україна*. 2016. 22 липня. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/politics/2016/07/160722_volyn_qa_sx.
7. Ігнатенко О. Волинська трагедія: як події 80-ої давнини впливають на польсько-українські відносини. *Svidomi*. 2023. 11 липня. URL: <https://svidomi.in.ua/en/page/volynska-trahediia-iak-podii-80-oi-davnyny-vplyvaiut-na-polsko-ukrainski-vidnosyny>.
8. Волосацька. Н. Експертиза і перепоховання жертв Волині. Чи блокуватиме Польща вступ України до ЄС? *Радіо Свобода*. 2024. 26 вересня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/volynska-trahediya-ekshumatsiya-vstup-do-yes/33135770.html>.
9. Лісова Ю. У Польщі пропонують карати за «пропаганду ОУН та УПА», як за пропаганду нацизму та комунізму. *Hromadske*. 2024. 04 грудня. URL: <https://hromadske.ua/polityka/235691-u-polshchi-proponuiut-karaty-za-propahandu-oun-ta-upa-iak-za-propahandu-natsyzmu-ta-komunizmu>.
10. Спільна заява міністрів закордонних справ України та Республіки Польща Андрія Сибіги та Радослава Сікорського. *Міністерство закордонних справ України*. 2024. 13 вересня. URL: <https://mfa.gov.ua/news/spilna-zayava-ministriv-zakordonnih-sprav-ukrayini-ta-respubliki-polshcha-andriya-sibigi-ta-radoslava-sikorskogo>.
11. Мельник Р. Волинська трагедія: хто насправді винен і чи можливе примирення з Польщею? *Hromadske*. 2024. 04 жовтня. URL: <https://hromadske.ua/suspilstvo/232324-volynska-trahediia-khto-naspravdi-vynen-i-chy-mozlyve-prymyrennia-z-polshcheiu>.